

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 327.7:341.1(4-11):005.334

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.43>

ДУБОВИК В.Б.

**НАРАДА З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПИ
ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ОБСЄ**

**MEETING ON SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE
AS THE FIRST STAGE OF THE OSCE**

Актуальність статті полягає в тому, що Організація з безпеки і співробітництва Європи займає провідне місце серед міжнародних регіональних безпекових організацій, метою діяльності яких є вирішення проблем безпеки і співробітництва у економічній, соціальній, гуманітарній сфері. В рамках свого розвитку Організація з безпеки і співробітництва Європи об'єднала 57 держав Європи, Центральної Азії, Північної Америки для поглиблення діалогу і пошуку механізмів ефективного реагування на виклики та загрози безпеці, забезпечення миру, демократії та стабільності, проводячи роботу у трьох вимірах: воєнно-політичному, економіко-екологічному і гуманітарному, на засадах відданості спільним цінностям та шляхом спільних дій, співпраці й солідарності. Відтак в рамках системи колективної безпеки Організації з безпеки і співробітництва Європи відображає всеохоплюючий і неподільний підхід до поняття безпеки. В статті розглянуто історичні етапи становлення Наглядової ради з безпеки і співробітництва в Європі та основні міжнародні документи, що заклали правову основу створення та функціонування Організації з безпеки і співробітництва в Європі. З'ясовано, що держави-члени Копенгагенської наради підтвердили заохочення економічних, соціальних і культурних прав, а також цивільних і політичних має першорядне значення для забезпечення захисту прав і основоположних свобод людини. У акті зафіксовано зобов'язання щодо заохочення соціальної справедливості, покращення умов життя і праці, приділення окремої уваги проблемам у сфері зайнятості, забезпечення житлом, соціального забезпечення, освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Окремим досягненням цього Документу можна вважати визнання цивільних, економічних, соціальних, культурних прав дитини, особистих свобод та права на особливий захист від усіх видів насильства та експлуатації. Зроблено висновок, що глобальна взаємозалежність та активізація процесів інтеграції вимагали вирішення проблем безпеки з урахуванням принципів міжнародного партнерства, балансу та інтересів різних країн. Відтак, одночасно Хартія закріпила роль ОБСЄ як єдиної загальноєвропейської безпекової організації, покликаної забезпечити мир і безпеку у своєму регіоні.

Ключові слова: ОБСЄ, НБСЄ, безпека, міжнародна співпраця, Паризька Хартія нової Європи.

The relevance of the article is that the Organization for Security and Cooperation in Europe occupies a leading position among international regional security organizations, the purpose of which is to address issues of security and cooperation in the economic, social and humanitarian spheres. As part of its development, the Organization for Security and Cooperation in Europe has brought together 57 countries in Europe, Central Asia and

North America to deepen dialogue and find mechanisms to respond effectively to security challenges and threats to peace, democracy and stability in three dimensions: military-political, economic, environmental and humanitarian, on the basis of commitment to common values and through joint action, cooperation and solidarity. Thus, within the framework of the collective security system of the Organization for Security and Cooperation in Europe, it reflects a comprehensive and indivisible approach to the concept of security. The article considers the historical stages of formation of the Supervisory Board for Security and Cooperation in Europe and the main international documents that laid the legal basis for the establishment and operation of the Organization for Security and Cooperation in Europe. The Copenhagen Member States found that the promotion of economic, social and cultural rights, as well as civil and political rights, was of paramount importance for the protection of human rights and fundamental freedoms. The act sets out commitments to promote social justice, improve living and working conditions, pay special attention to employment, housing, social security, education, culture, health, and more. A separate achievement of this Document can be considered the recognition of civil, economic, social, cultural rights of the child, personal freedoms and the right to special protection from all forms of violence and exploitation. It is concluded that global interdependence and intensification of integration processes required the solution of security problems taking into account the principles of international partnership, balance and interests of different countries. Thus, at the same time, the Charter consolidated the role of the OSCE as the only pan-European security organization designed to ensure peace and security in its region.

Key words: OSCE, OSCE, Security, International Cooperation, Paris Charter of New Europe.

Постановка проблеми. Організація з безпеки і співробітництва Європи (далі – ОБСЄ) займає провідне місце серед міжнародних регіональних безпекових організацій, метою діяльності яких є вирішення проблем безпеки і співробітництва у економічній, соціальній, гуманітарній сфері. В рамках свого розвитку ОБСЄ об'єднала 57 держав Європи, Центральної Азії, Північної Америки для поглиблення діалогу і пошуку механізмів ефективного реагування на виклики та загрози безпеці, забезпечення миру, демократії та стабільності, проводячи роботу у трьох вимірах: воєнно-політичному, економіко-екологічному і гуманітарному, на засадах відданості спільним цінностям та шляхом спільних дій, співпраці й солідарності. Відтак в рамках системи колективної безпеки ОБСЄ відображає всеохоплюючий і неподільний підхід до поняття безпеки.

Організація досягла описаного рівня у процесі доволі тривалого еволюціонування від безпекового форуму – до міжнародної регіональної організації, яка стала важливою складовою сучасної архітектури європейської і глобальної безпеки, головну роль відіграли ключові документи НБСЄ.

Відтак **метою статті** є дослідження створення та розвитку НБСЄ в ретроспективі.

Результати дослідження. Конференція з питань безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) була утворена в три етапи. Першим етапом була зустріч міністрів закордонних справ у Гельсінкі в 1973 р., другим – переговори, проведені в Женеві з 1973 по 1975 р., і третім – саміт у Гельсінкі в 1975 р.

Перший етап створення наради відбувся на рівні міністра закордонних справ у залі Фінляндії в Гельсінкі з 3 по 7 липня 1973 р. Організатором зустрічі був міністр закордонних справ Ахті Карджалайнен. У зустрічі також взяв участь Генеральний секретар ООН Курт Вальдхайм. На цьому засіданні не було прийнято жодних фактичних політичних рішень, оскільки це не було метою першого етапу. Натомість, метою було об'єднати результати підготовчих зустрічей, що проходили в Диполі та з листопада 1972 року намітили другий або основний етап конференції [4].

Після першого етапу зустрічі міністр закордонних справ Ахті Карджалайнен описав особливий «дух Гельсінків». Невелика суперечка на зустрічі була викликана появою представника Мальти, прем'єр-міністра Дома Мінтоффа. Мінтофф запропонував дозволити Алжиру та Тунісу також взяти участь у саміті, оскільки ці країни розташовані в Середземному морі, а проблеми середземноморських країн також є проблемами в іншій частині Європи. Проте цю пропозицію було відхилено [5].

Другий етап наради відбувся в рамках переговорів у Женеві (Швейцарія), які розпочалися у вересні 1973 р. і тривали до весни 1975 р. Каменем спотикання на переговорах стало вільне пересування людей та знань, яке вважалося ідеологічним у Східному блоці. З іншого боку, представники держав-учасниць змогли домовитись про невтручання у внутрішні справи інших держав, про недоторканість кордонів між державами та про рамки економічного, наукового та культурного співробітництва [6].

Третій етап завершився підписанням главами держав і урядів в Гельсінки Заключного акту, який став довгостроковою програмою дій з будівництва єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи. Нараду було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії і Північної Америки.

Історично глави держав Західної та Східної Німеччини вперше сіли за один стіл у Гельсінкі [10]. Під час офіційної програми глави держав провели кілька двосторонніх та багатосторонніх зустрічей [11].

1 серпня був підписаний заключний акт наради, так звані Гельсінські угоди. Підписання розпочав канцлер Шмідт, а завершив президент Югославії Йосип Броз Тіто. Підсумковий документ був розділений на чотири основні розділи. Перший стосувався питань європейської безпеки, другий вирішив питання співпраці у таких галузях, як економіка, наука та охорона навколишнього середовища, третій стосувався співпраці у гуманітарних сферах, а четвертий – подальших заходів після конференції та майбутніх зустрічей. Усі держави-учасниці ОБСЄ зобов'язалися опублікувати заключний акт конференції у своїх власних ЗМІ [15].

В організаційному плані державами-засновницями було досягнуто домовленості щодо проведення двосторонніх зустрічей з метою вивчення питань із людського виміру безпеки НБСЄ, враховуючи ситуації порушення прав окремих людей. Важливість питання людського виміру безпеки потребувала утворення нових інститутів і структур. Тому у документах НБСЄ були ухвалені широкі рішення з проблем організаційного забезпечення людського виміру діяльності організації [3].

Прихильність країн Сходу і Заходу до становлення нової системи європейських відносин знайшла відображення у підсумковому документі НБСЄ – Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. [6]. Розуміння безпеки під ґрунтувалося поглядах і зобов'язаннях, серед яких – захист прав людини, утвердження демократії та верховенства права, заохочення економічної свободи і соціальної відповідальності. Потужного імпульсу розвитку співробітництва у рамках організації надало визнання на майбутнє таких орієнтирів, як людський вимір і безпека, економічна співпраця і довкілля, культура, мігранти тощо [1].

У Паризькій хартії для нової Європи передбачалося створення Парламентської асамблеї НБСЄ, до якої повинні були увійти члени парламентів усіх держав-учасників. У рамках цього парламенту могли б бути створені спеціальні органи з повноваженнями розглядати окремі порушення основних прав і свобод людини й приймати обов'язкові за ним рішення [6].

Саме необхідність у відновленні політичного діалогу на міжнародному регіональному рівні спонукала до інституційного розвитку НБСЄ, утворення нових структур та інститутів процесу НБСЄ. Зустрічі міністрів закордонних справ у якості Ради міністрів було визнано центральним форумом для політичних консультацій у рамках процесу НБСЄ [2, с. 90].

Подальший розвиток названі підходи до міждержавного діалогу були відображені у положеннях Документу Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ (1990 р.) та Женевській Доповіді Наради експертів із питань національних меншин (1991 р.). Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ знов підтвердив обов'язок держав поважати право одного вільно вибирати і розвивати відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи [4].

Одночасно держави-члени підтвердили переконання у тому, що заохочення економічних, соціальних і культурних прав, а також цивільних і політичних має першорядне значення для забезпечення захисту прав і основоположних свобод людини. У акті зафіксовано зобов'язання щодо заохочення соціальної справедливості, покращення умов життя і праці, приділення окремої уваги проблемам у сфері зайнятості, забезпечення житлом, соціального забезпечення, освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Окремим досягненням цього Документу можна вважати визнання цивільних, економічних, соціальних, культурних прав дитини, особистих свобод та права на особливий захист від усіх видів насильства та експлуатації. Копенгагенська нарада відзначила готовність своїх держав-учасниць розвивати активну молодіжну політику, зокрема через застосування різних механізмів підтримки освітніх проектів тощо [3].

Особливе місце в Документі Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ відведено питанням, які стосуються національних меншин. В IV розділі закріплено демократичний політичний формат вирішення таких питань, зафіксовано права осіб, які належать до національних меншин, серед яких культурні, соціальні, гуманітарні [3].

Зміна геополітичної карти Європи, пов'язана із подіями на сході цього континенту у кінці 80-х – на початку 90-х рр., розмивання соціально-економічних відмінностей західно- і східноєвропейських країн, соціокультурні і політичні передумови для об'єднання Європи, єдність поглядів на права людини вплинули на перспективи трансформації НБСЕ у ОБСЄ та утвердження ролі організації у формуванні нової філософії європейської безпеки.

Рішення про перетворення НБСЕ на ОБСЄ з 1 січня 1995 р. було ухвалено у ході Будапештської зустрічі на вищому рівні у грудні 1994 р. Тоді ж була проголошена стратегічна декларація «На шляху до справжнього партнерства у нову добу», яка поставила завдання щодо розробки моделі загальної і всеосяжної безпеки для Європи XXI ст. [4].

У грудні 1996 р. на Лісабонській зустрічі лідерів держав-учасниць ОБСЄ приймається Декларація «Про модель загальної та всеосяжної безпеки для Європи XXI ст.», у якій наголошується на необхідності розбудови мирної і демократичної Європи без розмежувальних ліній та визначається ціль – перетворити пошуки більшої безпеки у спільні зусилля з «втілення сподівань і поліпшення життя усіх наших громадян» [4].

Політично зобов'язуючий акт, орієнтований на XXI ст., – Стамбульський документ «Хартія європейської безпеки» 1999 р. [5] – відобразив концепцію безпеки світового співтовариства за двома принципами: нерозривного зв'язку безпеки кожної окремо взятої держави з безпекою усіх інших держав, і першочергової відповідальності РБ ООН за підтримку міжнародного миру.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що глобальна взаємозалежність та активізація процесів інтеграції вимагали вирішення проблем безпеки з урахуванням принципів міжнародного партнерства, балансу та інтересів різних країн. Відтак, одночасно Хартія закріпила роль ОБСЄ як єдиної загальноєвропейської безпекової організації, покликаної забезпечити мир і безпеку у своєму регіоні.

Список використаних джерел:

1. Charter Of Paris For A New Europe (1990, Paris). URL: <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>.
2. OSCE Human Dimension Commitments / The OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 2nd Edition. Warsaw : ODIHR, Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006. Vol. 2 : Chronological Compilation. VII. P. 93-100.
3. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. URL: <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>.
4. Лісабонська декларація щодо моделі загальної та всеосяжної безпеки для Європи XXI століття ОБСЄ. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_087.
5. Istanbul Document. 1999. URL : <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>.
6. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку: аналіт. доп. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/0312_dopovid.pdf.
7. Mitä Missä Milloin, Kansalaisen vuosikirja 1976, s. 101–102. Helsinki: Otava, 1975. ISBN 951-1-02085-4.
8. Max Jakobson: Tilinpäätös, p. 65. Helsinki: Otava, 2003. ISBN 951-1-18856-9.
9. Mitä Missä Milloin, Kansalaisen vuosikirja 1976, p. 64. Helsinki: Otava, 1975. ISBN 951-1-02085-4.
10. "Helsingin Etyk 1975: Kommunismi kärsi tappion, Kekkoista jännitti kovasti". Yle Uutiset. Retrieved 2019-09-23.
11. Latikka, Anne-Maria (toim.): Puoli vuosisataa: Mitä-Missä-Milloin – juhlakirja, p. 261. Helsinki: Otava, 1999. ISBN 951-1-15505-9.
12. Jukka Tarkka ja Allan Tiitta: Itsenäinen Suomi: seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä, p. 259. Helsinki: Otava, 1987.
13. Kuohuvat vuodet 1916–1986. Suomen Kuvalehti 37B/12. syyskuuta 1986, p. 19. Helsinki: Yhtyneet Kuvalehdet.
14. Mitä Missä Milloin, Kansalaisen vuosikirja 1986, p. 90. Helsinki: Otava, 1985. ISBN 951-1-08527-1.
15. Tarkka, Jukka – Tiitta, Allan: Itsenäinen Suomi: seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä, s. 249. Helsinki: Otava, 1987.